

УДК 376.011.3-051-043.61:373.2

Ю. Д. БОЙЧУК

доктор педагогічних наук, професор

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті проаналізовано специфіку професійної підготовки майбутніх вихователів до діяльності в закладах дошкільної освіти в умовах інклюзивного освітнього середовища. Доведено необхідність інклюзивного освітнього середовища як осередку толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами. Наведено найбільш важливі нормативно-правові документи вітчизняного та закордонного рівня, що регулюють організацію інклюзивного освітнього середовища та підготовку вихователів закладів дошкільної освіти до професійної діяльності в його межах. Подано огляд теоретичних засад системи інклюзивної освіти та системи професійної підготовки вихователів до діяльності в цій системі у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях.

Ключові слова: майбутній вихователь, підготовка, професійна діяльність, заклад дошкільної освіти, інклюзивне освітнє середовище, діти з особливими освітніми потребами.

Важлива роль освіти для особистості й для благополуччя світового співтовариства визнана на міжнародному рівні. Реалії сучасного українського суспільства зумовлюють необхідність перегляду системи освіти з урахуванням вимог сучасного освітнього простору. Українська система потребує реорганізації освітніх систем та перегляду форм і методів професійної підготовки педагогічних кадрів, які працюватимуть у навчальних закладах. Чільне місце посідає проблема перегляду підготовки вихователів закладів дошкільної освіти в умовах інклюзивного освітнього середовища, оскільки розвиток інклюзії та інклюзивної освіти є однією з нагальних потреб сьогодення.

Інклюзивна освіта в Америці та країнах Європи має більш давню практику впровадження та реалізації, її розглядають як розширення можливостей для дітей з особливими освітніми потребами для включення у освітній і загальносуспільний простір. Вітчизняна інклюзивна освіта потребує доопрацювання на нормативно-правовому, соціальному та економічному рівнях. Проте успішність реалізації інклюзивної освіти залежить, передусім, від рівня підготовки вихователів: “Нові реалії, орієнтація українського суспільства на демократичні принципи, реорганізація системи дошкільної освіти (зміна співвідношення родинного й суспільного дошкільного виховання, урізноманітнення його форм, багатоваріантність освітньо-виховних програм) зумовлюють необхідність змін і в системі підготовки фахівців дошкільної освіти” [11, с. 28].

Проблема підготовки вихователів до майбутньої професійної діяльності відображена в низці праць. Загальні та організаційні педагогічні ас-

пекти висвітлено в публікаціях Н. Артюшенка, Л. Будяк, С. Калаур, А. Колупаєвої, Т. Сак, І. Шоробури. Стан професійної підготовки у закладах вищої освіти розглядали Р. Горбатюк, О. Гура, Н. Гузій, О. Дубасенюк. Важливими є результати досліджень Г. Беленької, Н. Давкуш, І. Дичківської, Л. Козак, Ю. Косенко, К. Крутій, О. Листопад, М. Машовець, І. Підлипняк. Зміст та аспекти формування професійної підготовки вихователів до інклюзивної освіти розкрито в працях А. Аніщук, Л. Зданевич, І. Кузави. З-поміж зарубіжних дослідників інклюзивної освіти варто відзначити таких, як Ч. Веббер, Р. Джексон, М. Кінг-Сірс, Д. МакГі-Річмонд, Д. Мітчел, Д. Харві та ін.

Мета статті – проаналізувати специфіку професійної підготовки майбутніх вихователів до діяльності в закладах дошкільної освіти в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Дошкільна освіта, згідно із законодавством України, являє собою цілісний процес, спрямований на: забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду. Базовими етапами фізичного, психічного та соціального становлення особистості дитини є вік немовляти, ранній вік, передшкільний вік [12]. Поняття “інклюзія” є таким, що передбачає отримання більших можливостей у навчанні для всіх дітей, у межах якого реалізується інклюзивний підхід, завдяки якому всі діти з різними потребами мають однакові можливості для навчання та здобуття освіти. Інклюзивну освіту визначають як систему освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими потребами в спеціально створених умовах закладу [20, с. 20]. Інклюзивне навчання передбачає перебування дитини з особливостями психофізичного розвитку в масовій дошкільній групі, оволодіння нею знаннями, уміннями та навичками нарівні зі здоровими підлітками; соціально-медико-педагогічний супровід дітей; забезпечення належних умов для навчання, виховання, корекційно-компенсаторної роботи (матеріально-технічне, кадрове, фінансове забезпечення) [9, с. 157].

На думку Л. Левченко, інклюзивна освіта базується на таких принципах:

- 1) цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень;
- 2) кожна людина здатна відчувати й думати;
- 3) кожна людина має право на спілкування та на те, щоб бути почутою;
- 4) адаптація системи до потреб дитини, а не навпаки;
- 5) справжня освіта може здійснюватися тільки в контексті реальних відносин;
- 6) усі люди потребують підтримки й дружби ровесників;
- 7) задоволення індивідуальних освітніх потреб кожної дитини;

8) визнання спроможності до навчання кожної дитини та необхідність створення суспільством відповідних умов;

9) залучення батьків до навчального процесу дітей як рівноправних партнерів та перших учителів своїх дітей;

10) командний підхід у навчанні та вихованні дітей, що передбачає залучення педагогів, батьків і спеціалістів;

11) складність завдань повинна відповідати здібностям дитини;

12) рівний доступ до навчання в загальноосвітніх закладах та здобуття якісної освіти кожною дитиною;

13) подолання потенційних бар'єрів навчання [7, с. 77].

У межах нашого дослідження доцільно звернутися до поняття “професійна підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти”, яке науковці розглядають як багатофакторну структуру, головне завдання якої полягає в набутті кожним студентом – майбутнім вихователем особистісного смислу діяльності, формуванні фахової майстерності, дедалі сильнішого інтересу до роботи з дітьми та їхніми батьками, а також у розвитку успішності фахової діяльності [10, с. 101]. Вчена Ю. Косенко завдяки здійсненому аналізу розвитку системи професійної підготовки кадрів дошкільної освіти в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. виокремила три значущі положення:

1. Система професійної підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в державі й педагогічна система як педагогічний процес – поняття не тотожні.

2. Система підготовки педагогічних кадрів для дошкільних навчальних закладів функціонує в масштабах держави, а педагогічна система здійснюється в конкретному навчальному закладі.

3. Функціонування системи професійної підготовки педагогів дошкільної освіти як підсистеми педагогічної освіти зумовлено станом розвитку суспільства й завжди визначалось політикою держави в освітній галузі [5, с. 18–19]. Таким чином, дослідниця розмежовує педагогічну систему та систему підготовки фахівців педагогічної галузі. З огляду на це, в їх межах можуть бути втілені різні принципи та підходи до організації.

Україна слідом за освітніми трансформаціями в Америці та країнах Європи вдосконалює організацію інклюзивної освіти й підготовку вихователів до професійної діяльності в її межах. Сучасна українська дослідниця З. Ленів констатує: “Враховуючи потреби осіб із порушеннями психофізичного розвитку, в Україні здійснюється поступове оновлення та вдосконалення нормативно-правової бази інклюзії, створюються експериментальні майданчики, частково поширюється відповідна інформація серед населення в засобах мас-медія, проводяться тематичні конференції, навчальні семінари, круглі столи, готуються спеціалісти для системи спеціальної освіти та інклюзивного навчання, тобто створюються поступово оптимальні умови дітям з порушеннями психофізичного розвитку в інклюзивному середовищі” [8, с. 14]. Такі орієнтири в межах освіти сформовані завдяки цінностям сучасного суспільства: тяжіння до рівності,

взаємоповаги та толерантності. Цінність такого підходу в освіті не викликає сумніву, що доводить вчена Л. Левченко – вона визначає аксіологічний потенціал інклюзії та визначає такі її цінності:

- визнання того, що всі діти можуть навчатися;
- робота з дітьми, незалежно від їх віку, національності, мови, походження, особливостей розвитку;
- удосконалення освітніх структур, систем і методик для забезпечення потреб усіх дітей;
- частина великої стратегії зі створення інклюзивного суспільства;
- динамічний процес, який перебуває в постійному розвитку [7, с. 77].

Професійну підготовку вихователів до роботи в закладах дошкільної освіти в умовах інклюзивного освітнього середовища регулює низка законопроектів та нормативно-правових актів, зокрема: Конвенція ООН про права дитини [2]; Саламанкська декларація за підтримки ЮНЕСКО [19]; Конвенція ООН про права інвалідів [3]; Керівні принципи політики в галузі інклюзивної освіти, опубліковані ООН [18]; документ “Дакарські рамки дій. Освіта для всіх” [1]; Указ Президента України “Про заходи щодо розв’язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями” [15]; Концепції розвитку інклюзивного навчання [13]; Закон України “Про охорону дитинства” [17]; Наказ про затвердження порядку комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах [14]; Концепція державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами [16]. Проаналізувавши наведені документи, ми виявили в них стрижневу ідею: усі нормативно-правові документи визначають право на освіту як одне з основних невід’ємних прав людини, яке покладено в основу інклюзивної системи освіти.

Завдяки системі інклюзивної освіти створюється інклюзивне освітнє середовище, яке вільне від стигматизації та сегрегації, що є цінним для дітей з особливими освітніми потребами, які в ньому перебувають і здобувають освіту. З огляду на це, всі діти є однаково цінними та рівними: “Концепція інклюзивної освіти відображає одну із головних демократичних ідей – всі діти є цінними і активними членами суспільства” [4, с. 102]. Фундаментальним принципом інклюзивної освіти є принцип толерантності до інакшостей інших дітей, проте в освітній системі різних країн світу це розуміння було сформовано не одразу. У низці досліджень стосовно дітей з особливими освітніми потребами виділяють декілька періодів становлення інклюзивної освіти в ХХ ст.:

- 1) “медична модель” (початок ХХ ст. – середина 1960-х рр.) – у ній закладена ідея, що людина з особливостями розвитку є хворою особою, яка потребує довготривалого догляду та лікування в спеціальних закладах;
- 2) “модель нормалізації” (середина 60-х – середина 80-х рр. ХХ ст.) – домінує розуміння необхідності інтеграції дітей з особливостями розвитку в середовище однолітків, інтеграція в цьому контексті є процесом асимі-

ляції, що вимагає від людини прийняти норми, характерні для культури, яка домінує, і дотримуватися їх у своїй поведінці;

3) “соціальна модель” (середина 80-х рр. ХХ ст. – донині) – інклюзія в сучасному розумінні як ідея спільного навчання дітей з вадами та нормою розвитку [20, с. 72–73]. Відтак, підготовка фахівців до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, стала можливою тільки в кінці 80-х рр. ХХ ст.

Таким чином, інклюзивна освіта в сучасному її розумінні сформувалась лише в кінці ХХ ст. На переконання вітчизняної дослідниці інклюзивної освіти І. Кузави, у розвитку сучасної української інклюзивної освіти дітей дошкільного віку існує три суперечностей:

1) між сучасними вимогами суспільства до ефективної системи інклюзивної освіти та недостатньою розробленістю її теоретико-методологічного обґрунтування й науково-методичного забезпечення;

2) між значущістю соціального становлення особистості дошкільника в системі інклюзивної освіти та відсутністю відповідних методик організації зазначеного процесу;

3) між важливістю підготовки фахівців щодо надання допомоги дітям з особливостями психофізичного розвитку та їхнім родинам і невідповідністю цьому положенню стану ментальної й психолого-педагогічної готовності вихователів дошкільних навчальних закладів щодо ефективної практичної реалізації означеного процесу [6, с. 2].

Ми поділяємо позицію дослідниці й у межах нашого дослідження намагаємося вирішувати суперечності, які виникають через недостатню розробленість системи підготовки майбутніх вихователів до професійної діяльності в закладах дошкільної освіти в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Висновки. Отже, система професійної підготовки майбутніх вихователів до діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища почала формуватися лише в кінці ХХ ст. Інклюзивне освітнє середовище як осередок толерантності та поваги до інакшості є особливо важливим для дітей з особливими освітніми потребами в межах закладів дошкільної освіти. Успішність реалізації інклюзії залежить від рівня підготовки вихователів, здатних до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби. Проте через недостатню розробленість цієї системи в науково-педагогічних дослідженнях нагальною є необхідність теоретичного та методичного вдосконалення різноманітних аспектів професійної підготовки вихователів цього професійного напрямку.

Список використаної літератури

1. Дакарские рамки действий. Образование для всех: выполнение наших коллективных обязательств: приняты Всемирным форумом по образованию (Дакар, Сенегал, 26–28 апреля 2000 г.). 2000. 78 с. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001211/121147r.pdf>.

2. Конвенція ООН про права дитини, прийнята 20.11.1989, ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27.02.1991. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
3. Конвенція про права осіб з інвалідністю : Конвенція від 13.12.2006, ратифікована Законом від 16.12.2009 № 1767-VI. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
4. Коргун Л. Н. Подготовка будущих воспитателей к работе в условиях инклюзии. *Наука і освіта*. 2014. № 10. С. 102–106.
5. Косенко Ю. Система професійної підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в Україні з позиції історико-педагогічного дослідження. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. Вип. 51. С. 17–22.
6. Кузава І. Б. Теоретичні та методичні засади інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03. Київ, 2015. 40 с.
7. Левченко Л. С. Інклюзивні тенденції сучасної спеціальної освіти в дошкільному навчальному закладі. *Наука і освіта*. 2015. № 8. С. 75–79.
8. Ленів З. Підготовка кадрів для створення оптимальних умов дітям із порушеннями психофізичного розвитку в інклюзивному середовищі. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 3. С. 13–19.
9. Лешій Н. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців до роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку в умовах інклюзивної освіти. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2012. Вип. 3. С. 156–164.
10. Підготовка вихователя до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : монографія / Г. В. Беленька, О. Л. Богінч, З. Н. Борисова та ін. ; за заг. ред. І. І. Загарницької. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 310 с.
11. Підлипняк І. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. № 44. С. 28–34.
12. Про дошкільну освіту : Закон України від 11.07.2001 № 2628-III. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2001. № 49. Ст. 259. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>.
13. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання : Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 № 912. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/.
14. Про затвердження Порядку комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах : Наказ МОН України, МОЗ України від 06.02.2015 № 104/52. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0224-15>.
15. Про заходи щодо розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями : Указ Президента України від 11.05.2011 № 588/2011. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/588/2011>.
16. Про Концепцію державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами : Рішення колегії МОН України та Президії АПН України від 23.06.1999 № 7/5-7. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:rWK8gxaphGMJ:shosta.at.ua/zakonbaza/13_.doc+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua.
17. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2001. № 30. Ст. 142. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2402-14/ed20120601>.
18. Руководящие принципы политики в области инклюзивного образования / Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры. 2009. 36 с. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0017/001778/177849r.pdf>.
19. Саламанская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, принятые Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми

потребностями: доступ и качество (Саламанка, Испания, 7–10 июня 1994 г.). 1994. 40 с. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf.

20. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2016. 248 с.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2017.

Бойчук Ю. Д. Подготовка будущих воспитателей учреждений дошкольного образования к профессиональной деятельности в условиях инклюзивной образовательной среды

В статье проанализирована специфика профессиональной подготовки будущих воспитателей к деятельности в учреждениях дошкольного образования в условиях инклюзивной образовательной среды. Доказана необходимость инклюзивной образовательной среды как среды толерантного отношения к детям с особыми образовательными потребностями. Приведены наиболее важные нормативно-правовые документы отечественного и зарубежного уровня, которые регулируют организацию инклюзивной образовательной среды и подготовку воспитателей учреждений дошкольного образования к профессиональной деятельности в её пределах. Представлен обзор теоретических основ системы инклюзивного образования и системы профессиональной подготовки воспитателей к деятельности в этой системе в отечественных и зарубежных исследованиях.

Ключевые слова: будущий воспитатель, подготовка, профессиональная деятельность, учреждение дошкольного образования, инклюзивная образовательная среда, дети с особыми образовательными потребностями.

Boychuk Y. Preparation of Future Educators of Pre-School Education Institutions for Professional Activities in the Context of an Inclusive Educational Environment

The article analyzes the specifics of professional training of future educators for activities in institutions of preschool education in conditions of an inclusive educational environment. The necessity of an inclusive educational environment as a medium of tolerant attitude towards children with special educational needs is proved.

The realities of modern Ukrainian society necessitate a revision of the education system taking into account the requirements of modern educational space. The modern Ukrainian system requires the reorganization of educational systems and the revision of the forms and methods of vocational training of pedagogical staff that will carry out their activities within the educational institutions. The problem of revision of the training of preschool education institutions in the context of an inclusive educational environment is of prime importance, since the development of inclusiveness and inclusive education is one of the current and current problems of today.

The most important normative and legal documents of the domestic and foreign level are given that regulate the organization of an inclusive educational environment and the training of educators of pre-school institutions for professional activities within its boundaries. It is indicated that the organization of inclusive education and the need to train future educators within its boundaries is conditioned by the values of modern society: a desire for equality, mutual respect and tolerance. It is revealed that the core idea in them is the recognition of the right to education as one of the basic inalienable human rights. The review of the theoretical foundations of a system of inclusive education and the system of vocational training of educators for activities in this system in domestic and foreign research is presented.

Key words: future educator, training, professional activity, establishment of preschool education, inclusive educational environment, children with special educational needs.